

Сиёсат ва миллатлараро муносабатлар

Fayzullayeva Uldona Boybo'riyevna, Tursoatova Mahfuza Ravshan qizi

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти талабаси

Эмаил: fazlididdintursoatov034@gmail.com

Аннотация: Миллат тушунчаси, унинг хусусиятлари ва белгилари борасида турли хил ёндашувлар мавжуд. Миллат—узок давом этган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва этно-маданий жараёнда, аниқ ҳудудий доирада, тил ва ўзликни англаш бирлиги асосида шаклланган халқ этник тарихининг энг юксак чўққиси, ўзига хос маданият, онг ва менталитет заминида таркиб топган ижтимоий бирлик шакли. Миллат кишиларнинг жипс тарихий бирлиги, умумиқтисодий турмуш, тил, ҳудуд бирлиги, маданият, онг, руҳият уйғунлиги ва муштараклиги демакдир. Унгача ижтимоий тараққиётнинг этнос (халқ) шакли ҳам мавжуд бўлиб, халқ атамаси жуда кенг ва тор маънода ишлатилади.

Калит сузлар: Миллат, тил, маънавий омиллар, ҳудуд, давлат, миллий ўзликни англаш, миллат тушунчасига қарашлар, сиёсий жараён, сиёсий муносабатлар, сиёсий институтлар, сиёсий манфаатлар, миллий муносабат.

Миллат тушунчаси, унинг хусусиятлари ва белгилари борасида турли хил ёндашувлар мавжуд. Миллат—узок давом этган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва этно-маданий жараёнда, аниқ ҳудудий доирада, тил ва ўзликни англаш бирлиги асосида шаклланган халқ этник тарихининг энг юксак чўққиси, ўзига хос маданият, онг ва менталитет заминида таркиб топган ижтимоий бирлик шакли. Миллат кишиларнинг жипс тарихий бирлиги, умумиқтисодий турмуш, тил, ҳудуд бирлиги, маданият, онг, руҳият уйғунлиги ва муштараклиги демакдир. Унгача ижтимоий тараққиётнинг этнос (халқ) шакли ҳам мавжуд бўлиб, халқ атамаси жуда кенг ва тор маънода ишлатилади. 20 Улардан умумий тарзда хулоса чиқарган ҳолда миллат тушунчасига куйидагича таъриф бериш мумкин. Миллат - бу ўзида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий яхлитликни (худудий яхлитлик) акс эттирган, шунингдек муайян бир ҳудуд доирасида, умумий иқтисодий алоқалар, этник келиб чиқиш, маданият, тил, психологик хусусиятлар, ҳамда этник ўзлик асосида тарихий шаклланиб келган кишилар йиғиндиси. Миллатнинг асосий ўзига хос куйидаги хусусиятлари мавжуд. Биринчидан, тарихан таркиб топган давлати. Миллат номи билан юритилади. Иккинчидан, унинг аниқ ҳудудий чегарасида муомалада бўлган умуммиллат тили давлат тили мақоми даражасига кўтарилади. Учинчидан, давлат ҳудудининг бутунлиги ва чегарасининг дахлсизлиги тан олинади. Тўртинчидан, миллат ва унга хос менталитет шаклланган бўлиб, фуқароларнинг ўзликни англаш даражаси уларнинг ҳаёт мазмунига, кундалик турмуш тарзига айланади. Ниҳоят бешинчидан, давлат жамият томонидан бошқарилади²¹. Ҳозирги жамиятлар ижтимоий тузилишининг муҳим бир хусусиятларидан бири, бу уларнинг кўп миллатлилигидир. Замоनावий дунёда бир неча минг миллат ва халқлар яшаб келмоқдалар. Ваҳоланки, дунёнинг сиёсий харитасида икки юздан ортиқ яқин давлатларни топиш мумкин. Демак, мамлакатларининг аксарияти кўп миллатли давлатларда истиқомат қиладилар. Бундай давлатларда етакчи (хукмрон) миллат - яъни миллий-давлат бирлашмасига ном берган халқ билан бир қаторда турли миллий диаспоралар

вакиллари ҳам истиқомат қиладилар. Диаспора бу халқ ёки этник гуруҳни муайян бир қисмининг турли хил сабабларга кўра ўз тарихий ватанидан ташқари бўлган давлатда истиқомат қилишидир. Бугунги кунда дунё ҳамжамиятининг аксарият қисми томонидан, миллатлараро муносабатларга инсонпарвар ёндошувининг устуворлиги тан олинмоқда. Бунинг моҳияти эса, биринчидан, барқарорлик ва тотувликка интилиши ҳамда миллий зўравонлик ва унинг ҳар қандай Миллат тушунчаси кўринишларидан воз кечишда, иккинчидан, демократик тамойилларни жамият ҳаётига янада ҳам кенгроқ тадбиқ этиш ҳуқуқларининг устуворлигида мужассамлашган. Ушбу йўлда ҳар қандай халқнинг барқарор ривожланишини таъминлаш учун, давлат миллатчилик, муайян бир миллатни бошқа миллатдан устун қўйиш, унга нисбатан ишончсизлик, камситиш ва чеклаш ҳаракатларни амалга ошириши лозимлигини тарғиб қилувчи мафкура ва шунга ўхшаш, жамиятда турли можароларни келтириб чиқарадиган ирқчилик ва шовинизм каби хавфли ҳодисаларни олдини олиши ва вужудга келтирмаслиги лозим. Бунинг учун, у ҳар томонлама илмий ва амалий асосланган, мамлакатда яшаётган турли халқларнинг манфаатларини ҳисобга олган, улар орасидаги муносабатларни тартибга соладиган ва бошқарадиган, шунингдек, миллатлараро тинчлик, тотувлик ва бирдамликни таъминлайдаган миллий сиёсатни амалиётда тадбиқ этиши лозим. Ҳар қандай давлатда ҳам миллатлараро муносабатларни барқарорлаштирмасдан туриб, тараққиётга эришиб бўлмайди. Миллатлараро можаролар авж олган мамлакатларда барча соҳадаги беқарорлик вужудга келади. Дунё мамлакатлари миллий таркибига кўра икки турга икки турга - полиэтник (кўп элатли) ва моноэтник (бир элатли) давлатларга бўлинади. Моноэтник мамлакатлар дунё харитасида жуда камчиликни ташкил этади. Кўпмиллатлилик ва унинг ўзига хос хусусиятларини Президентимиз И.А. Каримов ўзининг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида илмий ва асосли равшда кўрсатиб берган. Ички сиёсий аҳволнинг барқарорлиги, миллий хавфсизлик ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш динамикаси кўп миллатли давлатда яшаётган бошқа миллатлар вакиллариининг сиёсий хайрихоҳлигига бевосита боғлиқ бўлади. Жаҳон тажрибасидан миллатлар ёки этник гуруҳлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда анъанавий уйғунлик вужудга келган мамлакатларда кўп элатлилик омили давлатларнинг сиёсий-иқтисодий ривожланишига самарали, рағбатлантирувчи таъсир этишини кўрсатувчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу мамлакатларда этник гуруҳлар ва ирқлар ўртасида маълум муаммолар мавжуд. Шунга қарамай, кўп элатлилик омили уларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти йўлидаги тўғаноққа айланиб қолмаган. Аксинча, тараққиётнинг жадаллашувига ёрдам берган. Миллатларнинг ва маданиятларнинг бир-бирига таъсир кўрсатиши бу давлатларда яшаётган халқларнинг маънавий-ақлий бойиши учун яхши манбага айланган. Шундай қилиб, бу мамлакатларда кўп элатлилик омили демократик ўзгаришларни жадаллаштириш ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг, фуқаролик жамияти қуришнинг таъсирчан воситасига айланиб қолган²². Миллатларнинг мавжудлиги уларнинг ўзига хос сиёсий манфаатларининг мавжудлигини ҳам билдиради. Ана шу манфаатларнинг қайси даражада амалга ошганлигини жамият ҳаётидаги сиёсий жараёнлар ҳолатида ўз ифодасини топади. Сиёсий жараёнлар сиёсий институтларнинг фаолияти ва уларнинг жамият сиёсий ҳолатини барқарор ишлашини таъминлаш ижтимоий гуруҳлар, шу жумладан миллатлар ўрталаридаги муносабатларнинг барқарор ривожланишига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади. Агар давлат ҳокимияти тармоқларининг барқарор ишлаши бузилса, албатта у барча муносабатлар, шу жумладан миллий муносабатларнинг бузилишига ҳам олиб келади. Давлат ўз фаолиятида миллатларнинг сиёсий манфаатларини хусусан ўзаро тенглигини кафолатлай олмаса, у ёки бу миллатнинг давлат ҳокимиятида иштирок қилишини ташкил қила

олмаса жамият ҳаётида сиёсий танглик вужудга келади. Агарда дунёда 1600 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари истиқомат қилаётганликларини ҳамда дунё давлатлари сонининг бунга нисбатан анча чекланганлигининг инобатга олсак, миллатлараро муносабатни таъминлаш қанчалик муҳим эканлиги янада ойдинлашади. Демак, сиёсий жараёнлар, сиёсий ҳокимият, сиёсий партиялар ва ҳаракатларнинг ўзаро муносабатларининг ҳолати миллатлар ва улар ўртасидаги муносабатларга ҳам боғлиқ бўлади. Чунки миллатлараро муносабатларни барқарор ривожлантиришни ташкил қилмасдан туриб сиёсий жараёнларнинг барқарор ривожланишини ташкил қилиб бўлмайди. Агар Собиқ шўроларнинг тоталитар тузуми шароитидаги сиёсий жараёнлар ҳолатига назар ташлайдиган бўлсак, миллий манфаатлар давлат манфаатларига бўйсундирилган эди. У ёки бу миллатнинг ўз манфаатларини ўртага қўйиши давлатга қарши қаратилган ҳаракат сифатида баҳоланар эди. Шунинг учун давлат бундай ҳаракатларни куч ишлатиб бўлса ҳам “тинчителишга” ҳаракат қилар эди. Аммо, давлатнинг бундай ҳаракатлари миллий жараёнларнинг бутунлай йўқ бўлиб кетишига олиб келмади, аксинча зимдан бу жараён катта куч сифатида шаклланиб келди ва давлат ҳокимиятининг ичидан емирилиш жараёнини тезлаштирди. Бу аччиқ “тажрибадан” келиб чиқадиган хулоса шуки, давлат жамиятда бўладиган муносабатларнинг табиий ривожланиш қонунларига асосланган ҳолда ўзининг фаолият йўналишларини белгилаб олиши зарур. Айниқса, миллатлараро муносабатларни барқарор ривожланиши учун ҳар бир миллатнинг сиёсий манфаатларини ҳисобга олиш давлат сиёсатида устувор бўлиши амалий аҳамиятга эгадир. Шунинг билан бирга миллатлараро муносабатларга сиёсий тус бериш ҳатерли эканлигини ҳам эсдан чиқармаслик лозим. Яъни миллатларнинг ўзаро муносабатларида юзага келиши мумкин бўлган у ёки бу салбий ҳолатлар давлат ҳокимиятини қўлга киритиш учун кураш даражасига кўтарилмаслиги керак. Чунки бундай жараён албатта давлатни ҳалокатга ва миллатлар манфаатларини паймол бўлишига олиб келади. Сиёсий жараёнларнинг ривожланиши миллатлараро муносабатларнинг барқарор тараққиёт этишига хизмат қилиши лозим. Бу эса ўз навбатида бутун жамиятнинг барқарор тараққий этишига хизмат қилади. Миллат мавжуд экан, албатта миллий масала ҳам, миллатлар ўрталарида турли муносабатлар ҳам мавжуд бўлади. Миллий масала деганда турли миллат ва элатларнинг ўзаро муносабатларида зарур эҳтиёжларни қондиришга тўсқинлик қилувчи ҳолатларнинг ўзага келиши тушунилади. Улар кўп миллатлар яшайдиган мамлакатларда у ёки бу миллатларнинг манфаатларини ҳисобга олмаслик ҳолатларидан келиб чиқади. Миллий муносабатлар эса турли миллатлар яшайдиган мамлакатларда улар ўртасида моддий ва маънавий соҳада ўзаро ёрдамлашиш ва ижобий маънодаги таъсир кўрсатиш орқали намоён бўлади. Адолат ва қонун устуворлиги қарор топган мамлакатларда миллий масала барҳам топиши мумкин. Аммо миллий муносабатлар мавжуд бўлиб қолаверади. У миллатнинг абадийлиги ва улар манфаатларининг сақланиб қолиши билан боғлиқдир. Тўғри, миллий манфаатларни тўла қондириш жуда мураккаб ҳисобланади. Чунки эҳтиёжлар миллатларнинг ўзи каби ўсиб боради, унинг тўхташи миллий тараққиётнинг тўхтаганлигини ҳам билдиради. Шунинг учун ҳам миллий муносабатларни барқарорлаштиришнинг қуйидаги кўринишларига алоҳида эътибор қаратиш лозим: Биринчи ва асосий йўли давлат сиёсатида барча миллатларнинг эҳтиёжларни ҳисобга олиш ҳисобланади; Иккинчидан, қабул қилинадиган қонунлар ва қарорларда барча миллатларнинг тенглиги, уларнинг барча яратиладиган моддий ва маънавий бойликлардан тенг фойдаланиши кабилар ўз ифодасини топиши лозим; Учинчидан, кўп миллатли давлатларда қандайдир сабаблар хусусан ташқи кучларнинг аралашуви ёки ўзларини миллатпарвар қилиб кўрсатувчи аслида ўзининг жирканч мақсадларини амалга ошириш йўлида атайлаб миллатлараро муносабатлар омилидан фойдаланишга интилишга уринувчи

ички кучларнинг айби билан ҳам юзага келиши мумкин бўлган миллатлараро можароларни ҳал қилишда сиёсий воситалардан фойдаланиш йўлидан бориш зарур бўлади. Чунки миллий можароларни ҳал қилишнинг куч ишлатиш йўли ҳеч қачон ўзининг ижобий натижасини топмаган. Аксинча, куч ишлатиш йўли – бу давлат ҳалокатга, миллатларни жаҳолатга олиб келувчи энг ҳатарли йўли ҳисобланади. Шунинг учун ҳам агар миллатлараро можаролар келиб чиққудай бўлса, уни ҳал қилишнинг ягона йўли сиёсий воситалардан фойдаланиш ҳисобланади. Кўришиб турибдики, миллатлараро муносабатлар ниҳоятда мураккаб ҳисобланади. Шу боисдан ҳам давлат фаолиятида миллий сиёсат устувор йўналишларидан бири бўлиб келган ва шундан бўлиб қолаверади. Миллий сиёсат деганда давлат томонидан жамиятдаги турли миллатлар ва этник гуруҳларнинг ривожига, миллатлараро муносабатларни такомиллаштиришга ва шу асосида барқарор ривожланиши ташкил қилишга қаратилган аниқ мақсад асосида олиб бориладиган фаолият тушунилади. Миллий сиёсатда барча миллат ва этник гуруҳлар манфаат ҳамда эҳтиёжларнинг қондирилиши адолатли ташкил қилинган бўлса, миллатлараро можаролар келиб чиқмаслиги учун имконият яратилган бўлади. Бу ўз навбатида жамиятнинг барқарор ривожланишининг муҳим қафолатларидан бири ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: «Ўзбекистон», 2003 й.
2. Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. Т.: «Ўзбекистон», 1996 й.
3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т.2. Т.: «Ўзбекистон», 1996 й.
4. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. Т.: «Ўзбекистон», 1996 й.
5. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. Т.: «Ўзбекистон», 1996 й.
6. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. Т.5. Т.: «Ўзбекистон», 1997й.
7. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. Т.6. Т.: «Ўзбекистон», 1998 й.
8. Каримов И.А. «Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т. 6. Т.: «Ўзбекистон», 1998 й.
9. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т.7. Т.: «Ўзбекистон», 1999 й.
10. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин фаровон турмушпировард мақсадимиз. Т.8. Т.: «Ўзбекистон», 2000 й